УДК 811.112.2

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЕМІГРАНТІВ ІЗ КРАЇН СНД У НІМЕЧЧИНІ

Малишева А.В., викладач

Запорізький юридичний інститут ДДУВС

Стаття присвячена проблемі білінгвізму в полікультурному суспільстві та висвітлює дослідження мовної ситуації в Німеччині. Автор аналізує головні особливості вербальної та невербальної поведінки емігрантів з країн СНД у Німеччині.

Ключові слова: мовна поведінка, емігранти, білінгвізм, лексика, калькування.

Малышева А.В. ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОГО ПОВЕДЕНИЯ ЭМИГРАНТОВ ИЗ СТРАН СНГ В ГЕРМАНИИ / Запорожский юридический институт ДГУВД, Украина

Статья посвящена проблеме билингвизма в поликультурном обществе и описывает исследования языковой ситуации в Германии. Автор анализирует основные особенности вербального и невербального поведения эмигрантов из стран СНГ в Германии.

Ключевые слова: языковое поведение, эмигранты, билингвизм, лексика, калькирование.

Malysheva A.V. SPECIES OF LINGUAL BEHAVIOR OF MIGRANTS FROM CIS COUNTRIES IN GERMANY / Zaporozhye juridical institute of Dnepropetrovsk state university of internal forces, Ukraine.

The article is devoted to the problem of bilingualism in a polycultural society and deals with research of lingual situation in Germany. The author analyzes main characteristics of verbal and non-verbal behavior of migrants from CIS countries in Germany.

Key words: lingual behavior, migrants, bilingualism, vocabulary, calking.

У період масових еміграцій з країн СНД до Німеччини надзвичайно важливим стає вивчення і вирішення проблем, пов'язаних з білінгвізмом, які є не лише лінгвістичним питанням, а також і соціальним, політичним, культурним. Масова двомовність, деформація мовної ситуації, конфліктність мовних проблем можуть мати наслідками втрату суспільної консолідації, небезпечні процеси асиміляції як мовної, так і національно-культурної.

Тому об'єктивне дослідження мовної ситуації в Німеччині, з'ясування соціальних факторів впливу на формування мовної поведінки особистості в умовах білінгвізму, виявлення мотивів мовної поведінки та індивідуальних настанов мовців є важливим і актуальним напрямком сучасної української соціолінгвістики.

На сьогодні проблема двомовності емігрантів у Німеччині, зокрема мовної поведінки особистості в умовах білінгвізму, є недостатньо розробленою, оскільки на етапі радянської соціолінгвістики подібні дослідження мали більш ідеологічний, аніж науковий характер. Однак у роботах визначних вчених, присвячених дослідженню проблем білінгвізму, є немало цінних ідей і теоретичних узагальнень. Роботи вчених Є.Верещагіна, Ю.Жлуктенка, С.Семчинського, Л.Щерби сприяли цілісному осмисленню цієї проблеми, з'ясуванню основних аспектів її вивчення (лінгвістичного, психологічного, соціолінгвістичного, психолінгвістичного). Вагомий внесок у розробку білінгвології зробили зарубіжні дослідники Р.Белл, У.Вайнрайх, А.Дібольд, У.Ламберт, Н.Сігуан, Р.Тітоне, Ч.Фергюсон, Дж. Фішман та ін. Роботи цих учених стосувалися понятійного апарату проблеми двомовності, теорії диглосії, впливу білінгвізму на інтелектуальний розвиток особистості, мовної поведінки білінгвів.

Таким чином, можна відзначити, що поняття мовної поведінки є одним з найважливіших у сучасній соціолінгвістиці. Радянський учений Аврорін В.О. визначає термін «мовна поведінка» як «механізм, який через включення в мовну взаємодію свідомості та інтелекту, ціннісно-нормативних регуляцій, настанов, інтенцій, волі та емоцій суб'єкта комунікації забезпечує можливість взаємодії між людьми» [1, с. 53]. При цьому акцентується однобічність процесу: їм позначають ті властивості й особливості, якими характеризуються мова й мовні реакції одного з учасників комунікативної ситуації - або мовця (адресанта), або слухача (адресата). Тукаєва Р.Н. трактує термін мовної поведінки як «засіб вербальної взаємодії в історичному часі та соціальному просторі» [7, с. 65].

Описуючи особливості мовної поведінки емігрантів із країн СНД у Німеччині, слід зауважити, що, з одного боку, для них характерна етнічна єдність, яка проявляється, насамперед, у повсякденній національній мові. Вона органічно включена до внутрішньоетнічного спілкування, функціонує як засіб соціальної взаємодії всього етносу, створює саму етнічну спільність. Кожен член етносу сприймає національну мову як властивий йому від природи загальний здобуток. Етноствоюча здібність мови в екстремальних умовах стає сильнішою за внутрішні економічні, релігійні та політичні протиріччя. Національна мова зберігає етнос в умовах постійного життя в чужому національному оточенні, в умовах еміграції.

З іншого боку, для сучасних емігрантів у Німеччині характерний розвиток двомовності, білінгвізму. Знання мови приймаючої країни є одним з компонентів прийняття рішення про еміграцію, умовою безпосереднього спілкування з людьми інших національностей, освоєння нової культури та професійної діяльності. Поряд із мовою найбільш важливого значення для усталеного життя етносу набувають специфічні елементи його культури, такі як звичаї, національне мистецтво, література, преса, релігія, норми поведінки тощо.

Спілкування рідною мовою, манера вдягатись, а також поведінка відиляє переселенців із країн СНД із загальної маси жителів Німеччини. При цьому основна маса має німецьке громадянство, а отже, й офіційний статус: німець. Місцеві німці іноді розповсюджують визначення *«Rußlanddeutsche»* на всіх переселенців з країн колишнього СРСР, у тому числі й з України. Це зумовлене, ймовірно, переважною присутністю якраз російських німців серед переселенців, а також порівняльною невловимістю для місцевих німців національних відмінностей одних від інших.

Уряд Німеччини уживає ряд заходів з мовної та професійної інтеграції для осіб, які переселилися в результаті німецької та єврейської еміграції з країн СНД. Часто вони полягають у надаванні мовних інтеграційних курсів, професійних мовних курсів та практики для осіб з вищою освітою (при підтримці фонду ім. Отто Бенеке), курсів професійної перепідготовки від агентства з працевлаштування. Також існує ряд консультаційних служб, які допомагають тільки-но приїжджім переселенцям зорієнтуватись в реаліях нового життя. Однак усі ці заходи не завжди ефективні, коли йдеться про невідповідність картин світу, які проявляються в комунікативній поведінці.

Дослідження німецької комунікативної поведінки в її зіставленні з російською знаходиться лише на початку свого шляху. Однак уже були відмічені домінантні риси німецької комунікативної поведінки, які відрізняються при безпосередньому зіставленні з російською [6, с. 128]. Серед них можна виділити:

- велике значення зовнішнього вигляду для спілкування;
- зовнішня привітність, життєрадісність;
- високий рівень побутового спілкування, етикетність;
- дистанційність спілкування;
- невтручання в спілкування третіх осіб.

Серед характерних рис комунікативної поведінки слов'ян можно виділити такі:

- висока емоційність та експресивність спілкування;
- деяка хаотичність, нелогічність висловлювань;
- значна роль дотиків, жестів та міміки при спілкуванні;
- втручання в розмови інших осіб;
- непривітність або навіть грубість до незнайомців та привітність до друзів.

При розгляданні цього питання великий інтерес викликають загальнокультурні норми вербальної та невербальної комунікативної поведінки, а також такий компонент національної культури, як соціальний символізм, своєрідна мова повсякденної поведінки.

Загальнокультурні норми комунікативної поведінки, які включають в себе такі стандартні ситуації спілкування, як звертання, знайомство, привітання, прощання, розмова по телефону, вітання, подяка тощо, завжди етнічно обумовлені. Так, наприклад, у німців при привітанні обов'язкова усмішка, а в слов'ян – ні. При привітанні колег у німців заведено потискувати руки, а в слов'ян – це обов'язково. Закінчення комунікативного контакту в німецькій комунікативній поведінці відбувається більш плавно, а в слов'янській комунікативний контакт може бути різко обірваним однією фразою. У цілому німці більше вибачаються та дякують, ніж слов'яни. Німецьке запрошення в гості або на спільний захід відбувається заздалегідь, на відміну від слов'янського. Слов'яни можуть запросити в гості за добу або ж у той самий день, запрошення може бути спонтанним та без будь-якої попередньої домовленості.

Етнічна обумовленість загальнокультурних норм спілкування особливо яскраво відображається на рівні вербальної комунікації представників різних типів культур. Так, для представників західних культур характерна точність, логічність, швидкість висловлювання. Основна увага при цьому приділяється змісту повідомлення, а не його формі. У слов'янській вербальній культурі більш важливими є екстралінгвістичні фактори: ситуація спілкування, статус комунікантів тощо. Від цього залежить й форма спілкування, якій надається первинна значимість. Крім того, комунікативна поведінка слов'ян відрізняється щирістю та емоційністю, що виражається в їх зовнішньому вигляді, міміці та жестах.

Внаслідок того, що при зіткненні різних культур відбувається накладання різних картин світу та порушення звичних норм, змінюється також і мова переселенців.

Найбільш виразна особливість мови російськомовних емігрантів у Німеччині – широке використання іншомовних слів. Інтонація також може підлягати чужому впливу, але далеко не у всіх випадках. Більш стійкою залишаються граматика та словотвір. Необхідно підкреслити той факт, що не всі емігранти засвоюють інтонацію мови, яка їх оточує. Частіше всього відбувається руйнування інтонації російської

мови, але людина не володіє й інтонацією німецької мови. Це стосується, перш за все, емігрантів четвертої хвилі, їх не можна ще назвати білінгвами. На рівні фонетики можна прослідкувати такі явища, як оглушування приголосних наприкінці слова, протиставленність приголосних за твердістю/м'якістю, глухістю/звонкістю.

Лексика відноситься до тих рівнів мови, у яких іншомовний вплив проявляється одразу ж та дуже активно. Для мови емігрантів четвертої хвилі з країн СНД характерне постійне використання запозичених слів. Люди, які погано знають німецьку мову та лише вивчають її, схильні до інтерференції; вони використовують німецьку лексику та фразеологію для того, щоб показати свою освіченість у новій для них мові. Емігранти четвертої хвилі нерідко використовують іншомовну лексику як засіб мовної гри. Це пояснюється тим, що ця лексика є для них новим, незвичайним явищем, яке може викликати різного роду асоціації з рідною мовою, що пов'язані з народною етимологією, паронімічною атракцією, каламбурністю.

Словотвір, на відміну від інших рівнів російської мови (таких як, наприклад, фонетика, лексика), не підлягає активному впливу німецької мови. Словотвірний механізм виявляється дуже сильним, тому саме російський словотвір може включати іншомовні лексичні елементи в словотвірні моделі російської мови для утворення слів-гібридів.

Стійкість російської граматики цілком зрозуміла: адже більшість емігрантів четвертої хвилі залишили метрополію дорослими. Вони отримали освіту (середню, а іноді й вищу) російською мовою. Слід відмітити, що запозичені слова втягуються до галузі російської граматики: основний масив іменників відмінюється, дієслова – дієвідмінюються. Основи запозичених слів різних частин мови з'єднуються з російськими словотвірними афіксами та стають словами-гібридами. Що стосується системи дієслів, то тут також можна прослідити відмітні риси, які властиві мові емігрантів четвертої хвилі. Найбільш відмітною рисою є те, що дієслова в мові російськомовних емігрантів завжди мають дієвідміну, у тому числі й незмінні іншомовні форми дієслів, такі, наприклад, як партицип. Присутність у мові емігрантів четвертої хвилі чималої кількості іншомовних слів – характерна особливість новітнього етапу життя російськомовних емігрантів за кордоном.

Також характерною рисою мови емігрантів із країн СНД у Німеччині є калькування. Калькування належить до таких явищ, які впливають на мову емігрантів на різних підсистемах мови: на лексичну семантику, синтаксис, морфологію. Найбільш частотні кальки двох типів:

- кальки з напівповнозначними дієсловами *«мати, брати, робити»* (напр., *„Я имею впечатление"* або *„Я беру автобус"*)

- семантичні кальки, в яких використовується слово, яке є в російській мові, але його значення змінюється або розширюється (напр., нім. *der Heim* має денотативне значення *«рідний дім»*, але в російськомовному оточенні акуалізується лексема *«дім, гуртожиток для переселенців»*).

На завершення статті можна відмітити, що сучасні емігранти з країн СНД у Німеччині ще не повністю засвоїли чужу мову та культуру. Вони сприймають їх як щось гостро протиставлене рідній культурі та мові, постійно порівнюючи рідні та чужі засоби експресії, усвідомлюють цю різницю та використовують її як засіб самовираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврорин В.А. Двуязычие и школа / В.А. Аврорин // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 49-62
2. Бодуэн де Куртенэ И.А. О смешанном характере всех языков / И.А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 363 с.
3. Большой немецко-русский словарь. – М.: Русский язык, 2002. – 736 с.
4. Климов В.В. Языковые контакты / В.В. Климов // Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка. – М.: Наука, 1970. – 604 с.
5. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика / Н.Б. Мечковская. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 208 с.
6. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного иноязычного образования / Е.И. Пассов. – С-Пб.: Златоуст, 2007. – 200 с.
7. Тукаева Р.Н. К вопросу о методологии языкового поведения / Тукаева Р.Н. // Вестник ТИСБИ. – Казань: Изд-во Академии управления ТИСБИ, 2007. - № 3. – С. 60-69
8. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л.В. Щерба. – Л.: Изд-во Ленингр. Ун-та, 1958. – 182 с.

9. Беленчикова Р. Об особенностях речевого поведения русскоязычного населения в Германии [Електронний ресурс] / Ренате Беленчикова. – Режим доступу до статті: http://www.mapryal.org/itogi/germany.shtml

10. Дмитриева Ю.В. Проблемы двуязычия и интерференции [Електронний ресурс] / Юлия Дмитриева. – Режим доступу до статті: *http://nakhodka.wl.dvgu.ru/forum/section7/7-08.htm*

11. Толковый словарь современного немецкого русского говора [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника: *http://www.nemrus.net/dict.html*

12. Язык русских эмигрантов в Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://ru.wikipedia.org/wiki*

13. Креативная «Qweля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *http://www.strannik.de/quelia/*

УДК 811. 111’ 373. 21’374

ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ: ОНИМ – ТЕРМИН – ЭЛЕМЕНТ ОБЩЕГО СЛОВАРЯ

Музя Е.М., к. филол. н., ст. преподаватель

Мелитопольский государственный педагогический университет им. Б. Хмельницкого

Топонимическая лексика представляет собой комплексное явление, природа которого требует самостоятельного рассмотрения. Статья устанавливает соответствия методов лексикографического описания топонимов сущностным характеристикам объекта описания.

Ключевые слова: топоним, комплексное явление, методы лексикографического описания, объект описания.

Музя Є.М. ОНТОЛОГІЧНА ПРИРОДА ТОПОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ: ОНІМ – ТЕРМІН – ЕЛЕМЕНТ ЗАГАЛЬНОГО СЛОВНИКА / Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, Україна.

Топонімічна лексика являє собою комплексне явище, природа котрого потребує самостійного вивчення. Стаття встановлює відповідності методів лексикографічного опису топонімів сутнісним характеристикам об’єкта опису.

Ключові слова: топонім, комплексне явище, методи лексикографічного опису, об’єкт опису.

Muzya E.M. THE ONTOLOGY ORIGIN OF TOPONYMICA LEXICON: ONYM – TERM – THE ELEMENT OF COMMON VOCABULARY / Melitopol state pedagogical university named after B. Khmelnitskiy, Ukraine.

The toponymical lexicon is the complex phenomenon, which nature needs independent consideration. The article establishes the accordance methods of toponymical lexicographic description to essential characterizations of description objects.

Key words: toponym, complex phenomenon, toponymical lexicographic description, description object.

Актуальностью данной статьи является тот факт, что топонимическая лексика привлекает внимание исследователей из различных областей науки, и ее изучение, по сути, всегда является междисциплинарным. Так, антропологи используют данные лингвистических разысканий как средство для определения структуры общества; историки широко используют такого рода данные для уточнения исторических фактов прошлого, особенно в тех случаях, когда другие источники отсутствуют или имеются в крайне ограниченном и разрозненном виде. Социологи изучают этот материал для установления социальных структур. В свою очередь, лингвисты на основании изучения топонимов получают данные для выводов о языковых изменениях и вариативности, межкультурных контактах и заимствованиях и даже языковых сдвигах [15, 45-46]. Очевидно, таким образом, что топонимическая лексика представляет собой комплексное явление, природа которого требует самостоятельного рассмотрения. Однако, как ни парадоксально, в онтологическом аспекте топонимы не служили объектом специальных исследований и рассматриваются, в основном, в ономастическом контексте. Вместе с тем, изучение специальной литературы и, особенно, наблюдения за лексикографической практикой описания топонимов убеждают в онтологической многомерности данного слоя лексики, выходящей за пределы ономастики.